

IVICA MARTINOVIĆ

ŽANROVI HRVATSKE FILOZOFSKE BAŠTINE

OD 15. DO 18. STOLJEĆA

Sažetak

U razdoblju od 15. do 18. stoljeća hrvatski su se filozofi poslužili mnogim književnim vrstama. Hrvatska je renesansa započela govorom (*sermo*) Ivana Stojkovića u dubrovačkoj katedrali (1424). Benedikt Kotruljević napisao je prvu raspravu (1458) a Nikola Modruški prvi dijalog (1464). Jan Panonije svoje je filozofske stavove iskazao stihovima (panegirik, epigrami, elegije). Potkraj 15. stoljeća zabilježena su dva žanra konzolacijske književnosti: priručnik za tješitelje, koji je ugledajući se osobito na Ciceronove *Tusculanae disputationes* sastavio Nikola Modruški, i stihovana parafraza Boetijeva djela *De consolatione philosophiae* iz pera Filipa Zadranina. Juraj Dragišić učinio je obranu (*defensio*) najutjecajnijom književnom vrstom hrvatske rane renesanse tiskajući svoje obrane Girolama Savonarole (1497) i Johannes Reuchlina (1517). Uz to, okušao se u nizu drugih žanrova (dijalog, udžbenik priredjen za vladareve sinove, polemika).

Kasna renesansa ponudila je žanrovsko obilje. Tri glavna žanra u spisima hrvatskih filozofa tijekom 16. stoljeća bila su: duhovno štivo, platonovski dijalog i komentar. U duhovnom pismu s filozofskom sastavnicom osobito su se istaknuli Marko Marulić i Klement Ranjina, ali s različitim žanrovskim odabirom. Dok se Marulić odlučio za asketski primjer, parabolu i raspravu iz moralne teologije, Ranjina se poslužio propovijedu da bi obradio teme u graničnom području filozofije i teologije. Tijekom 16. stoljeća hrvatski su filozofi najčešće pisali platonovske dijaloge

(Marulić, Andreis, Petrić, Skalić, Sagroević, Nalješković, Gučetić, Monaldi) da bi im se početkom 17. stoljeća pridružio i de Dominis. Zadaća komentiranja važnih filozofskih djela imala je svoje privrženike i među hrvatskim filozofima, osobito dominikancima (Polikarp, Budisaljčić, Klement Ranjina). U posljednjoj četvrtini 16. stoljeća pojavili su se prvi komentari Aristotelove *Meteorologike* (Gučetić) i *Metafizike* (Medo). Na temelju komentiranja Aristotelova *Organona* Matija Vlačić ml. napisao je *Opus logicum* (1593), prvi sveučilišni udžbenik.

Filozofska sastavnica hrvatske književnosti o ratu raslojila se na govore, poslanice, stihove, rasprave, polemike i dijaloge. Prvi pristupi hrvatskih filozofa, govori Frana Trankvila Andreisa i poslanica Marka Marulića, pripadali su tematskom kompleksu *Antitursica*. Tri filozofa koja su opravdavala osvajački rat razlikovala su se ne samo po argumentaciji nego i po žanru: Mavro Vetranović skladao je pjesance, Vinko Paletin napisao raspravu a Frane Petrić istu je temu obradio u ulomcima/poglavljima triju žanrovski različitih djela.

Uz tri glavna žanra i temu s najvećom žanrovskom raslojenošću, u filozofskoj se produkciji kasne renesanse mogu uočiti još neke žanrovske osobitosti. Federik Grizogon izdavao je samo zbornike svojih spisa; Pavao Skalić uložio je ogroman napor u multidisciplinarni znanstveni projekt *Encyclopaediae ... Epistemon*; Andrija Dudić sastavio je *commentariolus*. Frane Petrić napisao je ocjenu (*censura*) Aristotelove filozofije i dvije sume (*summa*), prvu iz poetike a drugu za svoj novi filozofski sustav. U devetom desetljeću 16. stoljeća ponovno su učestale obrane (Maruša Gundulić, Nikola Vitov Gučetić, Petrić). Žanr polemike dosegao je svoju zrelost u Petrićevim sporenjima s Teodorom Angeluccijem (1584), Torquatom Tassom (1585) i Giacomom Mazzonijem (1587). Potkraj stoljeća sastavljeni su prvi rječnici s važnim

slojem hrvatske filozofske terminologije (Faust Vrančić, Bartol Kašić). Spisi Marka Antuna de Dominisa, posljednjeg prvaka hrvatske kasne renesanse, odlikovali su se žanrovskom raznolikošću: rasprava (*tractatus*), mišljenje (*sententia*), prosudba (*recensio*), manifest i prijevod.

U 17. stoljeću uvedeni su novi žanrovi: peripatetičke rasprave (Juraj Dubrovčanin, Matija Frkić), priručnik za nastavu retorike (Ivan Lukarević) i didaktički ep (Benedikt Rogačić). U Zagrebu je otisnut prvi sveučilišni udžbenik iz cijele filozofije (Franjo Jambrehović). Njima treba pridodati i hibridne žanrove (Stjepan Gradić, Juraj Križanić). Vinko Brattuti je s turskog prijevodnog predloška na španjolski preveo *Kalila wa-Dimna*, »dragocjenu knjigu« indijske etike i političke filozofije. Koncem 17. stoljeća objavio je Đuro Baglivi programatsku raspravu o metodologiji i filozofiji medicine.

18. stoljeće iznjedrilo je žanrove tipične za nastavu na sveučilišnoj razini. Najbrojniju skupinu tiskanih filozofskih radova činili su ispitni tezariji na glavnim hrvatskim filozofskim učilištima (isusovci u Zagrebu, franjevci u Slavanskom Brodu, pavlini u Lepoglavi). Tiskana su samo tri udžbenika cijele filozofije (Josip Zanchi, Stjepan Bašić i Dominik Martinović). Češće su se počele pojavljivati filozofske rasprave u strogom smislu (Ruđer Bošković, Josip Zanchi, Antun Tomašević, Terencijan Buberleé).

Uz te standardne žanrove, hrvatski su filozofi posegnuli i za mnogim drugim žanrovima: didaktički ep iz prirodne filozofije (Benedikt Stay, Bošković, Bernard Zamagna), epigram (Bošković, Rajmund Kunić), traduktološke rasprave (Kunić, Zamagna), estetički ogled (Kristo Stay) i bilješka uz stihove (Bošković). Tijekom 18. stoljeća učestali su historiografski žanrovi: biografski leksikoni koji su uključivali natuknice

o hrvatskim filozofima (Ignjat Đurđević, Serafin Cerva, Sebastijan Dolci, Baltazar Adam Krčelić), nekrologij (Đuro Bašić) i tezarij iz povijesti filozofije (Dominik Martinović). Među žanrovske inovacije spadaju *exercitatio philosophica* Kazimira Bedekovića, socijalna etika napisana na hrvatskom jeziku u sklopu velikog katekizma Jurja Muliha i negativna ocjena Kantove *Critik der reinen Vernunft*, koju je u obliku zasebne knjige objavio Ivan Krstitelj Horvath.

Uz druge odrednice, i žanrovi obilježuju rana razdoblja hrvatske filozofije. Na temelju istraživanja odnosa između filozofa i žanra njegova spisa napisana je kratka žanrovska povijest hrvatske filozofije od 15. do 18. stoljeća, koja uključuje 64 imena, 162 djela i 63 žanra.

GENRES OF CROATIAN PHILOSOPHICAL HERITAGE FROM THE FIFTEENTH TO THE EIGHTEENTH CENTURY

Summary

Diverse literary genres characterized the work of Croatian philosophers in the period from the fifteenth until the eighteenth century. Ivan Stojković's sermon (*sermo*), delivered at the Dubrovnik Cathedral (1424), marked the beginning of the Croatian Renaissance. Benedikt Kotruljević wrote the first treatise (1458), while Nikola Modruški produced the first dialogue (1464). Ianus Pannonius chose verse as an ideal tool for expressing his philosophical views (panegyrics, epigrams, elegies). The end of the fifteenth century saw the emergence of two genres of the consolatory literature: a manual for consolers by Nikola Modruški, drawn on Cicero's *Tusculanae disputationes*, and a versified paraphrase of Boethius' work *De consolazione philosophiae*, the author of which was Philippus

Iadrensis. Juraj Dragišić introduced defence (*defensio*) as an influential literary genre by printing his defences of Girolamo Savonarola (1497) and Johannes Reuchlin (1517). He also showed keen interest in a variety of other genres (dialogue, manual of logic specially prepared for the sons of Duke of Urbino, polemic).

Late Renaissance witnessed a vast outpouring of genres. Three were the principal genres of the writings of the sixteenth-century Croatian philosophers: religious prose, Platonic dialogue, and commentary. Religious writings imbued with philosophical elements were best composed by Marko Marulić and Klement Ranjina, but of distinct genre options. While Marulić decided on the ascetic example (*exempla sanctorum*), parable, and treatise on moral theology, Ranjina tended towards sermon as a most suitable form that provided the opportunity to combine the topics on philosophy and theology. Platonic dialogue seemed to have been the most popular genre of the Croatian philosophers of the sixteenth century (Marulić, Andreis, Petrić, Skalić, Sagroević, Nalješković, Gučetić, Monaldi) and of the beginning of the seventeenth (de Dominis). Commentaries on the great works of philosophy found their followers among the Croatian philosophers too, among the Dominicans in particular (Polikarp, Budisaljić, Klement Ranjina). The last decades of the sixteenth century saw the emergence of the first systematic commentaries on Aristotle's *Meteorology* (Gučetić) and *Metaphysics* (Medo). Matija Vlačić Jr. was to write the first university manual, *Opus logicum* (1593), based on the commentary of Aristotle's *Organon*.

Philosophical component of the Croatian literature on war expressed itself in different genres: orations, epistles, poetical writings, treatises, polemics, and dialogues. The first approaches of the Croatian

philosophers – orations of Fran Trankvil Andreis and an epistle of Marko Marulić – belonged to the *Antitursica*. Three philosophers who legitimized war in terms of expansionism, differed not only in their argumentation but in the genre as well: the poems of Mavro Vetranović, a treatise (*tratado*) of Vinko Paletin, and three works of Frane Petrić, all of which belong to distinctive classifications.

Apart from the three principal genres and the topic most extensively diversified by the genre forms, the philosophical production of the Late Renaissance exhibited a variety of other forms as well. Federik Grizogon was to publish the collected papers only; Pavao Skalić invested enormous energy in the multidisciplinary scholarly project of *Encyclopaediae ... Epistemon* (1559); Andrija Dudić wrote *commentariolus*; Frane Petrić's evaluation (*censura*) of Aristotle's philosophy, along with two *summae*, one on poetics and the other on the new philosophical system stand out. In the 1580s apologia gained on popularity (Maruša Gundulić, Nikola Vitov Gučetić, Petrić). Petrić's polemics with Teodoro Angelucci (1584), Torquato Tasso (1585), and Giacompo Mazzoni (1587) constitute some of the foremost prose of this genre. The turn of the century saw the first dictionaries with a considerable coverage of the Croatian philosophical terminology (Faust Vrančić, Bartol Kašić). The writings of Marko Antun de Dominis, the greatest yet last flowering of the Croatian Late Renaissance, varied in their genre: tractate, sententia, recension, manifesto, and translation.

The seventeenth century introduced several new genres: peripatetic dispute (Juraj Dubrovčanin, Matija Frkić), university manual of comprehensive philosophy (Franjo Jambrehović), teacher's manual of rhetoric (Ivan Lukarević), and didactic epic (Benedikt Rogačić). In addition to these distinctive genres, blending forms were also composed

(Stjepan Gradić, Juraj Križanić). Vinko Brattuti contributed with the Spanish translation of *Kalilah wa-Dimnah* from Turkish, the »precious book« of Indian ethics and political philosophy. The close of the seventeenth century saw the publishing of a programmatic treatise on the methodology and philosophy of medicine by Đuro Baglivi.

The eighteenth century marked the appearance of genres typical of the academic scholarship. The bulk of the printed philosophical writings included the examination thesauri at the major Croatian schools of philosophy (the Jesuits in Zagreb, the Franciscans in Slavonski Brod, the Paulines in Lepoglava). Only three comprehensive manuals of philosophy were printed (Josip Zanchi, Stjepan Bašić, and Dominik Martinović). Philosophical treatises in the strict sense of the word also characterized this period (Ruđer Bošković, Josip Zanchi, Antun Tomašević, Terencijan Buberleć).

In addition to the standard genres, Croatian philosophers composed a number of other forms: didactic epic in natural philosophy (Benedikt Stay, Bošković, Bernard Zamagna), epigram (Bošković, Rajmund Kunić), treatise on the art of translating (Kunić, Zamagna), aesthetical essay (Kristo Stay), and annotations of verse (Bošković). Historiographic genres frequently emerged in the course of the eighteenth century: biographical lexicons, which included entries on Croatian philosophers (Ignjat Đurđević, Serafin Cerva, Sebastijan Dolci, Baltazar Adam Krčelić), *eulogia* (Đuro Bašić), and the history of philosophy (Dominik Martinović). Among the genre novelties, one should point to *exercitatio philosophica* of Kazimir Bedeković, social ethics written in Croatian as part of the great catechism of Juraj Mulih, and a hostile approach to Kant's *Critik der reinen Vernunft* in a book form by Ivan Krstitelj Horvath.

Apart from other qualities, the early periods of Croatian philosophy were marked by a considerable diversity of genres. Having examined the relationship between philosopher and genre, this much-needed genre history of Croatian philosophy from the fifteenth to the eighteenth century, including 64 names, 162 works, and 63 genres, has seen the light.